

Рецензія
офіційного рецензента
кандидата мистецтвознавства, старшого викладача кафедри
композиції та інструментування Харківського національного
університету мистецтв імені І.П. Котляревського
Малого Дмитра Миколайовича
на дисертаційну роботу **Пилипенка Станіслава Олександровича**
«ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ РЕНЕ ЕЕСПЕРЕ:
ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ ТА ВИКОНАВСЬКИЙ АСПЕКТИ»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю **025 Музичне мистецтво**

В останні роки в українському музикознавстві простежується тенденція звернення науковцями до творчості мало відомих (у нашій країні) західноєвропейських композиторів (зокрема фінських [Е.Раутаваар], латвійських [Е.Ешенвальдс], скандинавських [Т.Теллефсен, К.Сіндінг], англійських [Е.Елгар]). Так, творчість сучасного естонського композитора Р. Ееспере (1953 року народження) – є мало вивченою в Україні, що обумовлює **актуальність теми** дисертації С.О.Пилипенка і підтверджується словами автора: *«До сьогодні його внесок у розвиток музичного мистецтва повною мірою не оцінений, а багатогранну композиторську спадщину митця досліджено недостатньо»* [с.17].

Робота також стосується питання оновлення репертуару сучасних піаністів, що є вкрай важливим, оскільки звернення до інших національних шкіл впливає на розширення світогляду, розвиває музичне мислення, а з технологічної сторони виконавства, може відкрити нові прийоми гри на інструменті, знайти нетипові фактурні рішення тощо. Так, предметом дослідження автор обирає фортепіанну спадщину композитора (з раннього опусу, датованого 1985 роком [«Хоровод навколо радості» для фортепіано з оркестром], до пізнього – 2018 року [п'єса «Tactus musicus»]), що пов'язано як з вподобаннями самого композитора (*«<...> фортепіано є найулюбленішим інструментом Р. Ееспере»* [с.91]), так і з фаховою профілізацією дисертанта («фортепіано»), яку отримав у період навчання у ХНУМ імені І.П. Котляревського.

Наукова новизна зумовлена темою роботи, оскільки у сучасному музикознавстві відсутні наукові праці, які присвячені творчій постаті Р. Ееспере. Дослідження проводиться крізь визначення жанрово-стильових констант творів і їх виконавських інтерпретацій, що дозволяє виявити авторові виконавську поетику (с.26) – засвідчено у Висновках на с.189.

Задля розкриття мети роботи (с.23), автор звертається до праць зарубіжних науковців, присвячених композиторській постаті Р. Ееспере і естонській фортепіанній культурі другої половини XX – XXI століть, містить покликання на інтерв'ю з композитором, матеріали естонської преси, відгуки і рецензії на виконання творів тощо. С.О.Пилипенко не оминає дослідження сучасних українських музикознавців, які зробили внесок в теорію жанру, стилю, інтерпретації, у питання специфіки композиторської творчості і «національного» в музиці. Відмітимо, що праця містить й звернення до робіт харківських дослідників (І.Сухленко, Ю.Ніколаєвська, М.Чернявська, О.Копелюк та інші).

Вивчаючи доробок будь-якого композитора, перед науковцями нерідко постає питання його еволюції. Так, згідно з дослідженням світогляду і творчого процесу Р. Ееспере, дисертант пропонує поділити його фортепіанну творчість на два етапи – період становлення (1969-1995) і зрілості (з 1995 року).

Праця містить два розділи, перший з яких присвячений творчій особистості Р. Ееспере і музичній культурі Естонії в цілому. У Другому розділі роботи, який становить левову частку дослідження, через вивчення жанрово-стильових особливостей творів і їх виконавських інтерпретацій зарубіжними піаністами, виявляється еволюція стилю композитора у контексті фортепіанного мистецтва. Окрім цього, у роботі є Додатки (с.216-227) з нотними прикладами, каталог творів композитора з покликаннями на виконання, що допомагає ґрунтовніше ознайомитися з обраними для аналізу творами.

У зв'язку з тим, що постать Р. Ееспере є мало відомою в Україні, у **Розділі 1.1**, відштовхуючись від інформації з певних джерел, дисертант

викладає факти з його біографії, що є доцільно, але має риси певної описовості, містить незначну кількість розмовних виразів. Розглядаються роки навчання Р. Ееспере в консерваторіях (в Таліні і Москві), процес роботи композитора над творами з невеликими структурними аналізами, освітлюється питання комунікації з викладачами (А. Хачатурян, О. Ніколаєв) і іншими діячами музичного мистецтва, позначається вплив соціокультурних факторів. Дисертант торкається питань світогляду митця, «національного романтизму», сфери дитячої музики, місця естонського фольклору у творчості Р. Ееспере, принципів його педагогіки, впливу творчості А. Пярта, виконавської інтерпретації, виявляє деякі риси стилю композитора (*«"скупий" матеріал, переважно діатонічне мислення, пісенна щирість, простота, принцип симетрії та повернення ритурнельності»* [с.39], *«домінування одноманітного тематичного матеріалу [остинатності]»* [с.41] тощо). Окрім аналізу фортепіанних творів, автор звертається й до вокально-симфонічних, камерних і хорових.

Розділ 1.2 присвячений питанню композиторського стилю, яке автор вивчає з позиції теорії. Розглядаючи його як авторський, спирається на дослідження О. Садовнікової. Звертаючись до досліджень К. Паппель, дисертант виявляє специфіку естонської національної музичної мови, визначає зв'язок стилю Р. Ееспере з нею, порушує питання національної музичної мови, аналізуючи працю О. Козаренка. Розділ містить факти з соціокультурного життя Естонії (створення вищих музичних шкіл, консерваторії, діяльність митців під час входження країни до СРСР тощо), визначається схильність естонських композиторів до використання у творах образів природи, елементів фольклору. Досить розлогим є опис низки народних інструментів Естонії і принципів гри на них, а також тих, які увійшли в практику (монохордний каннель, пастуший ріг, козячий ріжок, жалійка, дуда, волинка, гармоніка, скрипка).

Розглядається питання розвитку фортепіанного мистецтва Естонії. Для цього дисертант звертається до робіт М.Чернявської, А.Вахтера. Описується історія впровадження фортепіано у виконавську практику, функціонування фабрик зі створення інструменту, фестивалі фортепіанної музики, конкурси

піаністів. Аналізується творчість низки мало відомих в Україні естонських композиторів (Р.Тобіас, М.Саар, Х.Еллер, Е.Мягі, Я.Ряєтс, Р.Кангро, У.Сісака, Т.Кауманн, Л.Гірш, П.Уусберг). Це є доцільним, оскільки дозволяє авторові зрозуміти контекст розвитку творчої особистості Р.Ееспере з позиції національної школи Естонії, однак дослідник вважає, що саме *«Р. Ееспере є ключовою персоною серед групи митців, які проявляли значний інтерес до фортепіано та відзначилися активною творчою діяльністю в цій сфері»* [с.87]. Визначаються характерні для композитора риси стилю його раннього періоду у сфері фортепіанної музики (*«тональний або модальний підхід, остинатна техніка та варіантний розвиток простого набору мотивів»* [с.88]) і зрілого (*«контрастність художніх образів, вводиться нефіксована, вільна хроматична тональність та лінеарне мислення»* [там само]). Таким чином автор виявляє еволюцію *«принципів митця»* [там само].

Зробимо висновок, що Розділ 1.2 має на меті виявити контекст розвитку композиторської індивідуальності Р.Ееспере. Містить незначну частку згадок щодо митця, але попри це, ґрунтовно досліджується його соціокультурне середовище (фольклор Естонії, музичні інструменти країни, історія фортепіанного мистецтва у контексті естонської культури, естонські композитори тощо), що є цінним компонентом дисертації, оскільки наводяться мало відомі факти щодо окресленої проблематики.

Розділ 2 побудований за принципом періодизації фортепіанної творчості Р.Ееспере (період становлення – Розділ 2.1 і зрілості – Розділ 2.2), містить як аналізи фортепіанних творів, так і факти з біографії. **Розділ 2.1** присвячений ранньому етапу творчості композитора (1969–1995, за визначенням автора), на якому їм було створено низку циклів мініатюр (*«П’єси для підготовлених»*, *«Сім багателей»*, *«Музичні скриньки»*, 24 прелюдії, *«Чотири остинато»*, *«Вісім ритурнелів»*) і опуси для фортепіано з оркестром. Звертаючись до кожного твору, дисертант робить лаконічні, але змістовні структурно-композиційні аналізи, виявляє ознаки жанрів (багатель, прелюдія, остинато, ритурнель тощо), проводить паралелі з творами інших композиторів, які працювали у вище

названих жанрах (В.Сильвестров, Л.Шукайло, Б.Лятошинський та інші), торкається питань формування нового звукового образу фортепіано, «ударного» піанізму, пошуку композиторського *Я*, прийому остинато, напрямку мінімалізму в музиці, жанру фортепіанного концерту, наводить власні вказівки щодо виконання творів (є ціннісним компонентом праці з точки зору методології).

Звертаючись до циклу «Чотири діалоги», окрім історії створення, дисертант надає докладний виконавський аналіз в інтерпретації Т. Ееспере (брат композитора). Досліджуючи цикл «Музичні скриньки», визначає його «кульмінаційним» моментом періоду становлення [с.129], у якому митець застосував елементи з мінімалізму. Дисертант проводить досить ґрунтовний аналіз Фортепіанного концерту Р.Ееспере – виявляє форму/структуру, семантику частин, визначає елементи фактури, принцип співвідношення соліста і оркестру, проводить аналіз виконавської інтерпретації Т.Ееспере. Далі у розділі надаються стисліші аналізи інших творів для фортепіано з оркестром («Шарм сутінків», «Хоровод навколо радості»). Зазначимо, що огляд творів періоду становлення, виконаний С.О.Пилипенком, дійсно свідчить про еволюцію стилю Р.Ееспере (від проведення паралелей з іншими композиторами до використання сучасних технік композиції з елементами сонорики [у Висновках дисертантом зазначені як «сонорні ефекти» – с.181], мінімалізму тощо).

Розділ 2.2 присвячений етапу творчої зрілості композитора (з 1995 року), основним інструментом якого є фортепіано («з 1986 по 1995 рр. композитор не писав фортепіанних опусів» [с.141]). Згідно з текстом розділу, можна припустити, що на даному етапі композитор відходить від циклічних форм, створює низку одночастинних фортепіанних опусів («Concentus», «Ludus tactus», «Alter ego», «Persona mea», «Tactusmusicus»). Аналізуючи твори цього періоду, дисертант виявляє філософське підґрунтя і схильність композитора до концептуального мислення, визначає семантику назв, робить екскурс в історію створення і виконань. Досліджуючи твір «Alter ego», автор наводить декілька сторін його трактування (авторську – семантичну і власну – композиційну – с.153), виявляє сторони інтерпретації у виконанні П.Аболімової. Автор

звертається також й до аналізу п'єс для юних виконавців: «Idée fixe», «Process», «Суперники» – для фортепіано соло; «Втеча в дитинство» для оркестру піаністів. Проводячи дослідження останнього, дисертант не оминає розкриття жанрової і інструментальної семантики, визначає паралелі з концертами Й.С.Баха, С. тен Хоста.

Розділ 2 побудований досить струнко, аналізи – ґрунтовні, мають об'єктивні судження, висновки до розділів – змістовні, структуровані.

У загальних Висновках, дисертант наводить ті результати дослідження, які були виявлені у розділах, стисло робить аналіз творів, виявляючи динаміку творчого зростання і еволюції стилю.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

- 1) Ви робите досить ґрунтовне дослідження щодо еволюції музичної мови композитора. Але чи можна свідчити про цілісність композиторського стилю Р. Ееспере? Узагальніть, які елементи його музичної мови (як на рівні її структури – мелодика, ладогармонія, метроритм тощо, так і на рівні образної, жанрової сфери) перейшли з раннього до зрілого етапу творчості, а які – ні.
- 2) Як Ви вважаєте, з чим пов'язана тенденція написання одночастинних композицій, а також використання назв латиною на зрілому етапі творчості (з 1995 року), окрім того, що Ви виявляєте в них філософське начало? Чи пов'язано це з певною тенденцією в музичній культурі того періоду?
- 3) Які нові прийоми гри на фортепіано (можливо розширені прийоми), нетипові фактурні рішення відкривають опуси Р. Ееспере сучасному піаністу? Ширше – який звуковий образ фортепіано пропонує композитор?

Підсумуємо. Дисертаційне дослідження С.О.Пилипенка **«Фортепіанна творчість Рене Ееспере: жанрово-стильовий та виконавський аспекти»** визначимо як те, яке відкриває творчу постать сучасного естонського композитора Р. Ееспере українській інтелектуальній спільноті, має на меті

розширення і збагачення фортепіанного репертуару, є прикладом гарного володіння аналітичним апаратом у контексті музикознавства і методології, містить аналізи творів з точки зору піанізму (автор наводить як власні поради щодо виконання, так і розглядає інтерпретації інших піаністів). Дисертація є цілісним і ґрунтовним дослідженням фортепіанного спадку естонського митця, що раніше не мало прецедентів в українській музикознавчій практиці. Окрім цього, автор роботи (як зазначено у праці – с.19) на цей час є першим виконавцем творів композитора в Україні, що, з точки зору розвитку вітчизняного виконавства, є цінним, оскільки звернення до національних шкіл інших країн, безумовно, має на меті розширення світогляду, мислення, техніки гри тощо. Відмітимо, що задля виконання даної дисертаційної праці, С.О.Пилипенко мав безпосередню комунікацію з композитором, що засвідчено на сторінках 115, 153, 161 роботи.

Автор дотримався принципів академічної доброчесності – текст праці був перевірений засобами комплексного онлайн-сервісу Unichек. Апробація отриманих результатів дисертації підтверджується публікаціями 4 статей у фахових виданнях, рекомендованих і затверджених МОН України, виступами на восьми міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях (у тому числі й конференція у Таллінні [Естонія]), одному науковому проєкті (Харків, ХНУМ). Загальний об'єм дисертації викладено на 232 сторінках, з яких основного тексту – 173 сторінки. Список використаних джерел налічує 275 позицій. Дискусійні положення до праці С.О.Пилипенка, не впливають на позитивне враження від неї, оскільки автор ґрунтовно дослідив фортепіанну творчість Р.Ееспере, розглянувши постать митця у різних контекстах, обґрунтував створену ним періодизацію. Таким чином дисертаційне дослідження С.О.Пилипенка відповідає вимогам пунктів 5-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ

№44 від 12 січня 2022 р., а також затвердженим наказом МОН від 12 січня 2017 року «Вимогам до оформлення дисертації».

У зв'язку з цим, автор дисертації **Пилипенко Станіслав Олександрович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства,
Старший викладач кафедри
композиції та інструментування
ХНУМ імені І.П. Котляревського

Дмитро МАЛИЙ